

**DƏDƏ ƏLƏSGƏR İRSİNİN TOPLANMASI VƏ TƏDQIQ
OLUNMASINDA ƏRTOĞROL CAVİDİN XİDMƏTLƏRİ**
**ERTOGROL JAVID'S SERVICES IN COLLECTING AND
RESEARCHING THE HERITAGE OF DEDE ALASGAR**

**УСЛУГИ ЕРТОГРОЛ ДЖАВИД ПО СБОРЕ И
ИССЛЕДОВАНИЮ НАСЛЕДИЯ ДАДА АЛЕСКЕРА**

Ramiz QASIMOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Naxçıvan Bölməsi

ramizqasimli44@gmail.com

Summary

Ertogrol Javid, the son of the great poet Huseyn Javid and a young researcher, also played an important role in the collection of Azerbaijani ashug literature. Ertogrol Javid, along with a number of great representatives of the art of ashug, collected and presented a number of information about the work of Dede Alasgar. E.Javid acted as a real folklorist. As a collector, A.Javid also noted on what air the ashug sample was recited or recited and gave explanations about it. E.Javid stated that Ashug Alasgar's famous poem "Bakhtim" was recited in the atmosphere of "Return", noted that it was said on the occasion. Also, the young researcher Ashug Alasgar's poem "Cut off" recited on "El Havasi" was told about the murder of Alasgar's cousin Bashir in the hands of Bashir, Alasgar's son Bashir. It is said that they refused to give up their calves, that another poem was recited in the "Ovshari" air and that Ashug Alasgar, during the reign of the tsar, was unable to cultivate a field during the famine years and so on. said, revealed a number of data.

Key words: Ertogrol Javid, Dede Alasgar, collector, ashug creativity

Резюме

Эртограл Джавид, сын великого поэта Гусейна Джавида и молодой исследователь, также сыграл важную роль в собрании азербайджанской ашугской литературы. Эртограл Джавид вместе с рядом великих представителей искусства ашугов собрал и представил ряд сведений о творчестве Дада Алескера. А.Джавид выступил настоящим фольклористом. А.Джавид, как коллекционер, также отмечал, в каком эфире читался или читался образец ашуга, и давал пояснения по этому поводу. А.Джавид сообщил, что известное стихотворение Ашыга Алескера «Бахтим» было прочитано в атмосфере «Возвращения». Отметил, что это было сказано по случаю. Также в стихотворении молодого исследователя Ашыга Алескера «Отрезать», прочитанном на «Эль-Хаваси», рассказывалось об убийстве двоюродного брата Алескера

Башира в руках башкирского сына Алашгара Башира. Стихотворение было прочитано в воздухе «Овшари» и что Ашыг Алескер описал свои страдания на суше из-за того, что он не мог обрабатывать поле в годы голода и так далее. сказал, обнаружил ряд данных.

Ключевые слова: Эртогрөл Джавид, Дада Алескер, коллекционер, ашугское творчество

Ölkəmizdə 2021-ci ilin böyük korifey sənətkar, ədəbiyyat, şeiriyyət bayraqları “Nizami Gəncəvi ili” elan olunduğu bir zamanda həm də xalqımızın digər görkəmli şəxsiyyətləri, böyük söz adamlarının da yubileylərini fəxarətlə qeyd edirik. Böyük Zəfər ilindən sonra yaşadığımız quruculuq və dirçəliş ili olan 2021-ci ildə saz-söz sənətinin böyük dədəsi Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyini təntənə ilə qeyd edirik. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev bununla bağlı sərəncam imzalamışdır. Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında da əlamətdar keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq Ali Məclisin Sədri cənab Vasif Talibov Tədbirlər Planı təsdiq etmişdir. Belə bir vaxtda nəzərlər bir tərəfdən də Dədə Ələsgərin tədqiqatçılarna, o cümlədən bu sahədə izi, sözü, töhfələri olan gənc, istedadlı insan Ərtoğrul Cavidə yönəlir.

Aşıq sənəti ədəbi irsimizin xüsusi bir sahəsini, qiymətli və aktual bir istiqamətini təşkil edir. Əgər mənbələrin fikrini nəzərə alsaq, böyük inkişaf yolu keçmiş aşıq sənəti çox qədim bir tarixə malikdir. Ozan sənətindən aşıq sənətinə transformasiya edən bu sənət milli qrupu biri-birindən fərqləndirən fərqləndirici xüsusiyyət kimi müəyyənləşib. Məlum olduğu kimi, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da oğuz igidləri biri-birini bu etnik qrupa mənsub olmalarına görə fərqləndirici xüsusiyyət kimi qopuza etibar etmişlər. Qopuz oğuz elinə mənsubluq atributu, əlaməti kimi çıxış etmişdir.

Zəngin ədəbi ənənələrə malik Azərbaycan ədəbiyyatı materiallarının, o cümlədən şifahi xalq sənəti, aşıq yaradıcılığı irsinin toplanması sahəsində misilsiz xidmətlər göstərmiş görkəmli şəxsiyyətlər, zəhməti keçən adamlar arasında Salman Mümtazın, Hümət Əlizadənin, Vəli Xulflunun və digərlərinin xidmətləri misilsizdir. Bu kimi görkəmli tədqiqatçı və toplayıcılar sırasında böyük vətənsəvər şair Hüseyn Cavidin əziz-xələf övladı, gənc bəstəkar, alim, rəssam Ərtoğrul Cavidin də mühüm yeri, xidmətləri var idi. *“Ərtoğrul Cavidin vaxtilə böyük zəhmətkeşliklə topladığı materiallar bu gün ədəbi sərətimizin qorunub-saxlanması işinə mühüm töhfələr verməkdə, ciddi*

mənbə kimi əhəmiyyətli fayda gətirməkdədir. Onun ədəbi irsində müxtəlif illərdə topladığı xalq dastanları, aşıq yaradıcılığı nümunələri və sair diqqəti cəlb edir” (5).

Cavidşünas alim Gülbəniz Babaxanlının zəhmətkeşliyi ilə toplanılan və onun tərtibçiliyi ilə hazırlanan Ərtoğrol Cavid irsinin on iki cildlik külliyyatının iki cildində məhz Azərbaycan aşıq yaradıcılığının toplanması işində Ərtoğrolun topladığı nümunələr və tədqiqat, təhlil materialları yer alır. *“Ərtoğrol Cavid toplanılan folklor materiallarına, aşıq sənəti nümunələrinə konkret münasibət və təhlildə daha maraqlı və diqqətçəkici olur. O, əsl folklorşünas, ədəbiyyatşünas alim kimi davranır, fikir və tezislər irəli sürür, konkret yanaşma və təhlil istiqaməti müəyyənləşdirir” (6).* Gənc tədqiqatçının toplayıcılıq fəaliyyəti dövrün mötəbər və zəhmətkeş alimlərindən, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı bilicisi və folklorşünaslıq elminin sütunlarından biri olan Hümmət Əlizadə ilə birgə olmuşdur. Bəzi materialların əvvəlində *“Toplayanı Hümmət Əlizadə. Yazıya alanı Ərtoğrol Cavid”* qeydləri də bunu tam qətiyyətlə təsdiq edir.

Külliyyatının aşıq sənətinə həsr olunmuş ikinci kitabına (10-cu cild - R.Qasımov) Ərtoğrol Cavidin toplayıcılıq etdiyi və yazıya alınmasında xidmət göstərdiyi (Burada görkəmli folklorşünas Hümmət Əlizadənin və materialların yazıya köçürülməsində yaxından iştirak edən Hüseyn İskəndərovun da adları qeyd olunub – R.Q.) digər çoxsaylı aşıq sənəti ustadları yer almaqdadır. *“Ərtoğrol Cavid Molla Cumanın, Aşıq Miskinli Vəlinin ardınca bu sənətin nəhəng nümayəndələri və onun inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş korifeylər olan Aşıq Musa, aşıq sənətinin qocaman dədəsi Aşıq Ələsgər, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Hüseyn Bozalqanlı, Aşıq Əmrah, Aşıq Alı, habelə Aşıq Ələsgərin qardaşı Aşıq Məhəmməd, Ağdabanlı Qurban, Növrəs İman, Zodlu Abdulla, o cümlədən bəzi el şairləri, aşıq sənətinə yaxın yazan Molla Pənah Vaqif və Qasım bəy Zakirin bəzi yaradıcılıq nümunələri, haqlarında məlumatlar toplayıb təqdim etmişdir” (4, s. 49).*

“Zəmanəsinin yüksək əxlaq sahibi olan gənclərdən biri kimi tanınmış Ə.Cavid araşdırdığı şeirlərin xalqımızın mentalitetinə xas mənəvi dəyərlər təbliğ etməsinə böyük önəm verərək” (1, s. 6) bədii materiala yüksək peşəkarlıqla yanaşırdı. O, bədii faktın əsiri, köləsi deyil, ona ədəbiyyatın bədii-estetik, əxlaqi-etik dəyərləri ilə yanaşırdı. Bədii fakta deyilən dəyərlərlə münasibət göstərən və onu dəyərləndirən Ə.Cavid deyirdi ki, *“oxucu üçün ağır, yad olan şeirlər*

verilməsə, daha yaxşıdır” (2, s. 12). Gənc, lakin istedadlı toplayıcı Ə.Cavid doğru müşahidə etmişdi ki, *““Gözəlləmə”lərin bir çoxlarında açıq-saçıq vulqar təsvirlər, duyğular var. Çap edilərkən onlara çox fikir verməli. Ən kiçik bir şeir gənc oxucuların duyğularını sapdırma bilər. Bədii ədəbiyyatda belə açıqlıq, naturalizm ən mənfəətəflərdəndir. Pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən yanlışıdır*” (2, s. 12).

Əvvəlcə, elə buradan başlamaq lazımdır ki, Ə.Cavid toplayıcılıq və bədii materialın nəşri məsələsində özünəməxsus yanaşmalarla çıxış edir, tezislər irəli sürürdü. Onun fikrincə, *“tematik və formal xüsusiyyətlərə görə şeirlər sistemlə düzülməlidir*” (2, s. 12). Onun bu bölgüsü bədii materialın bədii-məzmun xüsusiyyətlərinə görə müəyyənləşib və doğru da yanaşmadır. Çünki həm də bu cür yanaşma, tələb həm də janrları təyin edir. Gözəlləmələr, həcv və b. məhz məzmun xüsusiyyətlərinə görə müəyyənləşərək ortaya çıxır və janrı təyin edir. Çox haqlı olaraq gənc və istedadlı folklorçu kimi Ə.Cavid düşünür ki, *“parçalar belə verilərəkən tematik yayğınlıq bir düşüncə, dərk vəhdəti yaradar*” (2, s. 13).

Ə.Cavidin bədii materiala münasibətdə toplayıcı və nəşirdən bir tələbi də onun misra-beyt kəsinə doğru yanaşmasıdır. Toplayıcı tələb edir ki, bədii materiallar *“çap olurkən çatışmazlığı düzəldilməlidir*” (2, s. 13). O, əsl folklorşünas, ədəbiyyatşünas alim kimi davranır, fikir və tezislər irəli sürür, konkret yanaşma və təhlil istiqaməti müəyyənləşdirirdi. Məsələn, Ə.Cavid aşıq sənəti nümunələrindən bəhs edərkən deyir: 1. Xalq yara-dıcılığı iqtisadi-politik həyatdan geri qalır; 2. Materialı yazan adam bu terminlərin izahını da soruşub qeyd etməlidir (məsələn, “diltərpənməz”, “dodaqdəyməz” – R.Q.); 3. Hər şeirin nə münasibətlə söylənildiyini dəxi qeyd etməli; 4. Bu parçaları tema xarakterinə görə ikiyə bölmək olar: ...bioqrafiyasına aid olanlar və onun yazdığı parçalar” (3, s. 8-9) və b.

Ə.Cavid özü də təhlili və tədqiqatları zamanı bu tələblərə riayət edir və maraqlı məlumatlar ortaya qoyur. Məsələn, Aşıq Dədə Ələsgərin məşhur “Qaytarma” havası üstündə oxunan “Baxtım” rədifli şeiri ilə bağlı yazır: “Aşıq Ələsgərin mal-qarası azardan qırılır. Ona görə də cüt əkmək üçün Kəlbəcər rayonuna gedib dostu Həsəndən bir öküz götürür. Öküz yolda Ələsgərin qabağından qaçır, atı yorğun olduğundan atdan düşüb öküzün dalına düşür ki, onu tutsun. Nəhayət, özü də yorulur, geri qayıtmağa məcbur olur. Qayıdanbaş atını da itirir. Dərdindən bir ağac dibində oturub istəyir ki, bir qalyan çəksin, lakin

əlini cibinə saldıqda baxıb görür, qalyan-kisə də cibindən yox olub, odur ki, sazı çıxarıb baxtının yatmağına belə deyir:

Ya sevda tapıbsan, ya at alıbsan,
Hardasan, qəflətdə, gəl, qoca baxtım.
Ya məndən küsübsən, ya qocalıbsan,

Bu sınıx gönlümü al, qoca baxtım və s.” (3, s. 13).

Söz yox, bu izah gənc tədqiqatçının “Hər şeirin nə münasibətlə söylənildiyini dəxi qeyd etməli” tezisində uyğun müəllif tərəfindən verilmişdir ki, doğrudan da, belə məlumatlar çox əhəmiyyət qazanır və bəlkə də, belə demək olar ki, hər hansı aşiq, sənətkar haqqında bir “dastan” yaradılmış olur. Belə məlumatlar da öz yaradıcılığı əsasında Aşıq Ələsgərin və başqalarının həyatının öyrənilməsinə geniş stimül verir. Məsələn, “El havası” üzərində oxunan “Kəsildi” rədifli şeiri haqqında “Ələsgərin oğlu Bəşirin əlində tufəng açılıb güllə Ələsgərin əmisi oğlu Rəhimi öldürür. Ələsgər bu faciəli hadisəyə belə deyir” (3, s. 14), “Aparır” rədifli “Müxəmməs” haqqında “Kəlbəcər rayonunun Qılınclı kəndində Aşıq Ələsgəri bir neçə dövlətli aldadıb oxudurlar. Ona boyun olduqları danaları verməkdən vaz keçdikləri üçün Ələsgər bu həcvi deyir” (3, s. 23), “Ovşarı” havasında oxunan deyişmə şəklində yazılan şeir haqqında “Aşıq Ələsgər çar vaxtı – aclıq illərində bir zəmi becərir, lakin içindən məhsul götürə bilmədiyi üçün tarlada olan bir quru kötüyə dərdi halını belə vəsf edir” (3, s. 32) və b. kimi məlumatlarla bəzi şeirlərə hansı münasibətlə deyilməsinə aydınlıq və izah gətirir.

Beləliklə, Azərbaycan və ümumən türk dünyası aşiq sənətinin dədəsi hesab olunan Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin ölkəmizdə böyük təntənə ilə qeyd edildiyi bir vaxtda böyük Azərbaycan şairi Hüseyn Cavidin nakam taleli övladı gənc və istedadlı tədqiqatçı, rəssam, bəstəkar Ərtoğrul Cavidin də bu sahədəki xidmətləri xatırlanmaqdadır. Bu gənc oğlan böyük tədqiqatçılarla birgə Azərbaycan aşiq sənətinin ustadları haqda xeyli materiallar toplayaraq Azərbaycan ədəbiyyatına böyük töhfələr vermişdir. Onun Dədə Ələsgər irsi haqda olan məlumat və materialları da bu sahədə mühüm mənbə və fayda təşkil etməkdədir.

QAYNAQLAR

1. Babaxanlı G. Dahi şairin şeirşünas oğlu. // Azərbaycan qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrul Cavid. On iki cildə, IX c. Bakı: “Çaşıoğlu”, 2011, 296 s.
2. Azərbaycan qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrul Cavid. On iki cildə, IX c. Bakı: “Çaşıoğlu”, 2011, 296 s.

3. Azərbaycan qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrul Cavid. On iki cildə, X c. Bakı: “Çaşıoğlu”, 2011, 304 s.

4. Qasimov R. Aşıq yaradıcılığının toplanması və tədqiqində Ərtoğrul Cavidin fəaliyyəti və rolu. / Ərtoğrul Cavid: taleyi və sənəti. Naxçıvan: “Əcəmi” NPB, 2019, 184 s.

5. Qasimov R. Hüseyn Cavidin istedadlı oğlu Ərtoğrul Cavid Aşıq Ələsgər irsi ilə bağlı nə yazırdı? / <https://sabaha-inamla.az/edebiyat/23063-huseyn-cavdn-stedadli-olu-rtorol-cavid-aiq-lsgr-rs-l-bali-n-yazirdi.html>

6. Qasimov R. Dədə Ələsgər irsinin tədqiqində Ərtoğrul Cavid imzası./ <https://nuhcixan.az/news/medeniyyet-turizm/44291-dede-alesger-irsinin-tedqiqinde-ertogrol-cavid-imzasi>